

זכויות כלואים

עינויים

מבחינת זכויות האדם בשטחים ובישראל עומדת שנת 1999 ללא ספק בסימן פסיקת בג"צ האוסרת סוף-סוף על עינויים בחקירות השב"כ. פסק הדין מסמן את ההצלחה של מאבק ארוך, משפטי וציבורי, שהמוקד להגנת הפרט היה שותף מרכזי בו.

בראשית שנת 1996 החל המוקד בפרויקט אינטנסיבי של ייצוג עצורים, הנתונים בעינויים בעת חקירתם. הגשנו עשרות רבות של עתירות נגד השב"כ, בהן התבקש בית המשפט הגבוה לצדק לאסור את המשך הפעלתם של אמצעים הכרוכים בלחץ פיסי. עתירות אלה סייעו לעותרים האינדיבידואליים, בעניינם העדיפה המדינה להתחייב שלא להפעיל נגדם כוח, על פני קיום דיון מהותי בבית המשפט.

בנוסף, הביאו העתירות לכך שנושא העינויים לא סר מעל שולחנו של בג"צ. השופטים נחשפו שוב ושוב לתצהירים המתעדים בפרוטרוט את שיטות החקירה של השב"כ, פירוט אשר לא הוכחש בתשובות המדינה. במצב זה התקשו שופטי בית המשפט העליון להמשיך ולהימנע מלפסוק לגופה של הטענה הכללית והמרכזית שבעתירות, לפיה שיטות החקירה של השב"כ אינן חוקתיות, חרף ההיתרים שניתנו לחוקרי השב"כ להפעיל על יסוד מסקנות ועדת לנדוי. אכן בית המשפט דחה את בקשת המדינה למחוק מספר עתירות של המוקד, לאחר סיום החקירות הספציפיות, נשואי העתירות, וקיבל את טענות פרקליטי המוקד, לפיהן חייב בית המשפט לפסוק בשאלת האסור והמותר בחקירות השב"כ.

כמו כן, ריבוי העתירות וההתדיינות הבלתי פוסקת בהן, הקשו על השב"כ להכחיש את העובדות. שיטות החקירה השגרתיות הפכו לשקופות. נציגי השב"כ לא יכלו עוד לנקוט בקו ההסברה בפני בית המשפט, לפיו מדובר במקרים חריגים שבחריגים של פצצה מתקתקת. פרקליטות המדינה הלכה והסתבכה בנסיגות להצדיק את שיטות העינויים, הידועות זה מכבר לבית המשפט, כאמצעים הדרושים להגן על החוקרים או למנוע מגע בין הנחקרים, ותו לא.

על רקע זה ניתן פסק הדין בחודש ספטמבר 1999. בתוך קבוצת העתירות בהן ניתן פסק הדין החשוב, השולל שימוש בעינויים מכל וכל, היתה גם עתירתו של ואאל כעכה, שהמוקד הגיש שלוש שנים קודם לכן. בזמנו, לאחר הגשת העתירה, שוחרר כעכה ממעצרו, אולם המשיך לסבול מפגיעה פסיכיאטרית עקב העינויים שעבר.

בפני ההרכב בן תשעת השופטים ייצג את המוקד עו"ד אליהו אברם, מנהל המחלקה המשפטית של המוקד. עו"ד אברם הגיש לבית המשפט עיקרי טיעון משפטיים ממצים בתחום המשפט הבינלאומי. טענתנו המרכזית היתה, כי יחס בלתי אנושי ומשפיל ועינויים אסורים במשפט הבינלאומי איסור מוחלט וללא כל חריגים. עמדה זו התקבלה ע"י בית המשפט. בפסק הדין כתב הנשיא ברק (בהסתמך על מקורות שהובאו בעיקרי הטיעון):

"מסקנה זו עולה בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי ההסכמי – אשר ישראל צד לו – האוסר על שימוש בעינויים (torture), ב'יחס אכזרי ולא אנושי' (cruel, inhuman treatment) ו'יחס משפיל' (degrading treatment)... איסורים אלה הם 'מוחלטים'. אין להם 'חריגים', ואין בהם איזונים."

החלטת בית המשפט נראית בדיעבד כמתבקשת מאליה, אולם קודם קבלתה היתה רחוקה מלהיות צפויה. היה זה השילוב של מאבק ציבורי ובינלאומי, במיוחד בזירה של דעת הקהל הבינלאומית של משפטים, יחד עם עבודה משפטית עיקשת ויסודית, תוך שיתוף פעולה ואיחוד כוחות בין ארגוני זכויות אדם, שהביא לתוצאה המיוחלת.

המאבק נגד העינויים לא הסתיים עם פסיקת בג"צ. מיד לאחר מתן פסק הדין הציב ראש השב"כ בפני הממשלה והציבור דרישה חד משמעית לתיקוני חקיקה, שיעניקו סמכות לחוקרי השב"כ להפעיל שיטות חקירה "מיוחדות" – קרי, עינויים ויחס בלתי אנושי או משפיל בחקירה – אשר בלעדיהן הוא לא יוכל עוד לערום לבטחון ישראל. היזמה להעמיד את מדינת ישראל בתור המדינה היחידה בעולם, המתירה עינויים על פי חוק מפורש, זכתה בשלב ראשון לתמיכה מלאה של האופוזיציה, של ראש הממשלה ושל היועץ המשפטי לממשלה. המוקד פנה לארגונים בינלאומיים, להזהירם ולהציע שיביעו באופן נחרץ את עמדתם. בינואר 2000 קיבל ראש הממשלה את המלצת משרד המשפטים שלא ליזום חקיקה חדשה להתיר שיטות

חקירה "מיוחדות", לפחות לא לפי שעה. נימוק מרכזי שהועלה לשינוי בעמדתו של ראש הממשלה, היה ההתנגדות הבינלאומית החריפה לחקיקה כזו.

המצב המשפטי כיום הינו פועל יוצא של פסק דינו של בג"צ, אשר ראש השב"כ והיועץ המשפטי לממשלה הצהירו על מחויבותם למלא אחריו במלואו. אין עוד היתרים, הניתנים מראש לחוקרי השב"כ, להפעיל כוח נגד נחקר בחקירה. היועץ המשפטי גם לא יבטיח מראש אי העמדה לדין של חוקר בנסיבות של "צורך". יחד עם זאת, אם חוקר השב"כ הפר את החוק על ידי הפעלת כוח נגד נחקר, יבחן היועץ המשפטי לממשלה את מעשהו בדיעבד, אם פעל החוקר בנסיבות של "צורך", כפי שהגנה זו מוגדרת בחוק העונשין, ואם לאו. פעל חוקר השב"כ בנסיבות של "צורך" לפי דעת היועץ המשפטי לממשלה, לא יועמד החוקר לדין פלילי בגין התעללות בנחקר.

מצב משפטי זה, לדעת המוקד, עדיין אינו תואם את האיסור המוחלט נגד עינויים, בכל הנסיבות, שבמשפט העמים. גם לאחר פסק דינו של בג"צ, נשאר פתח רחב מדי לעינויים בחקירות השב"כ, הלכה למעשה. על כן פנו עורכי הדין של המוקד, תמר פלג שריק ואליהו אברם, למשרד המשפטים, וביקשו לקדם חקיקה מפורשת האוסרת עינויים, כפי שהציע משרד המשפטים בתזכיר של תיקון לחוק העונשין. פרקליטי המוקד דרשו, בהצעה מנומקת, לחזק את האיסור שבתזכיר החוק של משרד המשפטים ובמיוחד לשלול לחלוטין את האפשרות להסתמך על נסיבות של "צורך" כהגנה בפני האיסור נגד עינויים. האגודה לזכויות האזרח בישראל הודיעה למשרד המשפטים שהיא מצטרפת במלואה לעמדת המוקד בעניין תזכיר החוק נגד עינויים.

מעצרים מינהליים

שנת 1999 ראתה ירידה נוספת במספר העצורים המינהליים המוחזקים ע"י ישראל, כשהמוקד ממשיך לייצג את רובם הגדול באמצעות עו"ד תמר פלג שריק. בראשית השנה החזיקה ישראל כ-80 אסירים מינהליים פלסטינים. בסוף השנה נותרו בידיה רק כ-15.

בין המשתחררים השנה – לאחר מאמצים אינטנסיביים, משפטיים וציבוריים – ותיק האסירים המנהליים, אוסמה ברהם, שהשתחרר לאחר כשש שנות מאסר. ההודעה הדרמטית על שחרורו ניתנה באולם בית המשפט העליון, במועד שנקבע לדין בעתירה לשחרורו שהגיש המוקד להגנת הפרט. ברהם שוחרר במסגרת הסדר פשרה עם המדינה, שהשיגה עו"ד תמר פלג לאחר מו"מ אינטנסיבי ומייגע. ברהם התחייב לדברים שכבר הצהיר עליהם לא פעם בעבר: לא לעסוק באלימות. בנוסף הוא הפקיד ערבות וקיבל על עצמו מספר תנאים מגבילים. ב-18.7.99 שוחרר ותיק האסירים המנהליים לביתו.

במחצית שנת 1999 תוקן צו המעצרים המינהליים. התיקון חולל שינויים בהליכים המשפטיים בעניין המעצר המינהלי. עיקרו כינון ביקורת שיפוטית ועיון תקופתי כהליכי חובה, ומתן זכות ערעור לעציר על החלטות בערכאות אלה לבית המשפט הצבאי לערעורים. כתוצאה מכך, עניינו של עציר שהוצא נגדו צו מעצר מינהלי ל-6 חודשים, יכול להגיע בפני שופט 4 פעמים. מאידך גיסא, הדרך לבג"צ נחסמה כמעט, שכן מיצוי ההליכים הנ"ל אינו מותיר זמן להגשת עתירה.

עתירה אחרת שהגיש המוקד בשנת 1999, בעניינו של העציר חאלד ג'ראדא (העצור מראשית שנת 1997), נדחתה.

במחצית הראשונה של שנת 1999 הגיש המוקד 77 ערעורים על צווי מעצר מינהלי. 19 צווי קוצרו בהסכמת השב"כ, 18 ע"י השופט (כמחצית מקרים אלו: קיצורים לא מהותיים) וצו אחד בוטל בשל פגמים פרוצדורליים. במחצית השנייה של שנת 1999 ייצג המוקד את העצורים ב-39 דיונים של ביקורת שיפוטית ועיון תקופתי (הליכי חובה שנקבעו בתיקון לצו המעצרים המינהליים). הליכים אלו הביאו לשחרור אחד העצורים במקום, קיצור 10 צוים בחודש או יותר וקיצור 4 צוים בשבועיים עד ארבעה שבועות. ב-20 מקרים ניצלנו את זכות הערעור שנקבעה בצו המתוקן. הערעורים הביאו לביטול צו אחד, לקיצור של צו שני בשלושה חודשים וחצי ולקיצור צו שלישי (בהסכמת התביעה) בשלושה שבועות.

בעניינו של עציר אחד, אימן דראגמה, קבע בית המשפט לערעורים (בשתי החלטות נפרדות) כי אין להאריך את צו המעצר ללא חומר כבד משקל חדש. דראגמה הוחזק במעצר ללא משפט מאז דצמבר 1994. למרות החלטות אלו, הוציא נגדו הצבא בחודש דצמבר 1999 צו מעצר חדש, לשישה חודשים נוספים. בחודש ינואר 2000, במסגרת הביקורת השיפוטית על צו המעצר, טען המוקד שהצו הוצא שלא בסמכות, לאור החלטות אלו של בית המשפט לערעורים. השופט לא קיבל אמנם את העמדה הזו, אך קבע שלא קיים